

ՄԱՍԿ

ՀԻՄՆԱԳԻՐ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԷ

Երեւան գրին 10 բուրձի. Կէս տարւումը 8 բուրձի.
Առանձին համարները 5 կողմով.

Քրիստոսը դրվում են խմբագրության մէջ.

Մեր հասցեն. Тифлис, редакция «Маск».
Կամ Tiflis, Rédaction «Mschak».
Տէլեֆոն № 253.

Խմբագրութիւնը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(բացի կիրակի և տօն օրերէն).

Ցայտարարութիւնը ընդունվում է ամէն լիզուով.

Ցայտարարութիւնները համար վճարում են
խաղաղանշինը տողատեղին 10 կողմով.
Տէլեֆոն № 253.

Գ Ր Ի Գ Ո Ր Խ Օ Ջ Ա Մ Ի Ր Ե Ա Ն Ի

անակնկալ մահվան առիթով նրա մայրը՝ Բալասան, քոյրը՝ Աննան և եղբայր՝ Յակոբը խորին վշտով յայտնում են իրանց ազգականներին և բարեկամներին, որ յուզարկաւորութիւնը տեղի կունենայ, շաբաթ, յուլիսի 30 ին, առաւօտեան ժամը 10. ին, նախ Միքայելեան հիւանդանոցի մատուռից դէպի Կոնկիայի ս. Աստուածածնի եկեղեցին և ապա այդտեղից դէպի Սոփիաների գերեզմանատուն:

ԲՈՎԱՆՈՒԹԻՒՆ

Մեծ գործի առաջ.—Ներքին ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Մի կարևոր բացառութիւն. Նախկին տեղադրողները օգտին. Ներքին տեղադրողները ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Բրդկան ապագայութեան թիւները. Արտաքին տեղադրողները.—ՆԵՐՔԻՆ ԵՐԵՎԱՆ.—ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. ԲԱՆԱՍԻՐԱՅԱՆ. Տառն օր տեղադրողները:

ՄԵՇ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԷ

Անցել է այն չափազանց լարված դրութիւնը, որի մէջ գտնվում էր մեր ազգայնականութիւնը. երևանեան նահանգի սոսկալի եղիւթիւնների ազդեցութեան տակ, բայց պակասում է կատարելաւ վրատահութիւն մերձաւոր ապագայի մասին: Դեռ մտքերը բոլորովին չեն խաղաղվել, դեռ որոշ երկիւղ է կասկած շարունակվում են երևան գալ գնահատան տեղերում: Սակայն պէտք է ուժեղացնել այն ջանքերը, որոնք արված են և անվում են թէ ազգայնականութեան ներկայացուցիչների և թէ վարչական մարմինների կողմից պահպանելու խաղաղութիւնը և վերականգնելու այն կենսաբան, որը լաւ թէ վատ, բայց առանց եղբայրաշահ արարքների, առաջ էր գնում իրականութեան մէջ:

Ինչ էլ լինի չը լինի մի բան անխուսափելի է մեր երկրում ապրող ազգութիւնների համար: Նրանք, իբրև մի երկրում ապրողներ, պէտք է կարողանան միասին գործելու, աշխատելու և կենսաբանցիկացնելու միջոցներ մշակել իրանց համար: Միմեանց վնասելով, միմեանց

Բ Ա Ն Ա Ս Ի Ր Ա Կ Ա Ն

ՏԱՍՆ ՕՐ ԱՆԻՐԱԿՆԵՐՈՒՄ

III

Անիի ներկայ ամառային ամենամեծ հետաքրքրութիւնը, ինչպէս ասացիք, պրոֆէսոր Մառի պիղուսներն են: Բնականաբար, տեղ հասնելուն պէս, իմ առաջին գործը եղաւ տեսնել այդ աշխատանքը: Թէև բանուորական օրը վերջանում է ժամի 6-ին, բայց դեռ քաղաքի ժամ կար մինչև օրը, և ես յայտնուեի թէ կը տեսնեմ աշխատողներին, սկսած յարգելի պրոֆէսորից, գործի վրա:

Եւ չը սխալվեցի: Հետեւից բացվեց եռացող աշխատանքի տեսարանը: Ծաղկածորի կողմին բարձրացած էր մի մեծ թուփ, որի վրա ցցված մնում էին մի աւելի բազի հակադասական բեկորները, մասնաւոր մի պատի ահագին կտոր, որ խրված էր գետնի մէջ: Այս էր տեսնում այցելուն այդ տեղում մինչև ներկայ ամառը:

Այժմ այդ ահագին թուփը պատուած էր: Նրա բարձր գագաթին, օդի մէջ, երևում էր պրոֆէսոր Մառը, նստած մի փոքրիկ փայտե հոտաւանի վրա, որ ամբողջ օրը նրա համար հանգստութեան միակ տեղն էր: Այդ բարձր գագաթից պ Մառ հսկում էր բանուորներին վրա, որոնք շինատու են թուփի շուրջը, խոր փորում ճիւղերի մէջ: Ոչինչ օգնական չունի նա: Ինքն է կարգադրում ամեն ինչ, ինքն է գեղակարում, վրահասու լինում ամենափոքրիկ գործին ալ գ. մ.

Եղան սալերը պիղուսների տեղից հող ու բար էին գուլտ տանում: Ծաղկածորի լանջի

հեղքելով այդ ազգութիւնները վտանգի ենթարկած կը լինէին իւրաքանչիւրի և բոլորի կենսաբան: Եւ միայն մի բան կարող է ազատել բոլորին թշուառութիւնից և բարոյական ու անտեսական անանկութիւնից. դա խելացի հասկացած միասնականացնելն է, որ պէտք է դեկավար հանդիսանայ կանոնաւորելու ազգերի յարաբերութիւնները միմեանց հետ:

Եթէ մեր առջև դրած հարցը բաւարար լուծում չը ստանայ, մենք ոչ միայն մեզ վնասներ հասցրած կը լինենք ներկայումս, այլ և մեծ վտանգներ ստեղծած կը լինենք մեզ համար ապագայում: Մենք ապրում ենք մի այնպիսի ժամանակում, երբ յոյսեր և խոստումներ են արվում, որ մեր երկրին շուտով կը տրվին բարենորոգումներ և բարեխառութիւններ: Միթէ մենք կարող կը լինենք արդիւնաւէտ և բեղմնաւոր գործունէութիւն սկսել, երբ երկրի մէջ մենք գրաւված կը լինենք միմեանց վնասելու, միմեանց թուլացնելու և չբացնելու ձգտումներով:

Ո՛հ, դա անկարելի է: Մենք պէտք է ամեն ջանք գործ դնենք, որ այս տարվայ գոփաշին արհաւիրքները ոչ մի կերպ չը կրկնեն և չը թուաւորեն մեր խելոճ երկրի առաջադիմութեան գործը, մի գործ, որը այնքան դեռ թոյլ է և խրատաւանքի և քաջալերութեան է կատար, որպէս զի փոքր ի շատ ուժեղ թափով կարողանայ ընթանալ և դրական արդիւնքներ առաջացնել կենսաբան մէջ:

Գլխին արդէն մի անագին հողակոյտ էր կազմվել: Նրա կողքին երկար տարածութիւններ էին ընտել պիղուսների տեղից հասած քարերի կանոնաւոր դարձած կոյտերը:

Երևացին հողի տակից՝ կիսով չափ յայտնադրված եկեղեցու մեծ, կոտոր սրահները: Երևացին և այն մեծ քարերը, որոնք քանդված եկեղեցու պատերի, կամարների գնաւգան մասերն են կազմում և դուրս հանվելով պիղուսների տեղից, խնամքով շարված էին գետնի վրա: Բաւի էր և պիղուսների թուփը ծխում էր անորոշ կերպով: Աւերակային սարսափելի փոշին էր դա, որ մլրում էր ամպերի պէս, մոխրագոյն կերպով ծածկելով ամեն ինչ...

Բանի բանի անգամ—մտածում են ակամայ—խելոճ Անին կորել է այդ սարսափելի փոշու, աւերածան փոշու մէջ: Այսպէս էր քանդվում Արեւելի գեղեցիկ մայրաքաղաքը: Եւ այժմ նա, մի ուժասպառ, հող դարձած գառաւորութիւն, դարձելով երթարկում է բաների ու բրդների հարուստներին...

Բայց այս «աւերումը», որ կատարվում էր իմ աչքի առջև, ցաւ էր պատճառում: Ընդհանառաւ, այդ քանդվածների, այդ թանկ փոշու մէջ զգացվում է մի բարեբար ոյժ: Դա գիտութիւնն է, եկել է այստեղ սիրող սրտով, լարված ուշադրութեամբ, տողորված է ամենաբարձր խնամատրութեամբ: Բո՛հ, բարբառական ոյժեր քարերանդ արին մարդկային ձեռքերով, յազուրդ տուին իրանց գաղանակային վաղանցուկ կրքերին, ապա անցան այնպէս, թողնելով Շիրակի երկրի տակ անհիշելի, հրէշաւոր բարակոյտեր, որոնք այնուհետև սկսեցին ազդել մարդու երեւակայնութեան վրա իբրև անբարբառ առեղծուած:

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՄԻ ԿԱՐՆԵՐՈՐ ԲԱՅԱՏՐՈՒԹԻՒՆ

Մայրաքաղաքի մի քանի թերթերում լոյս տեսան մի քանի յօդուածներ, որոնք նուիրված էին Գովկասում ոստիկանութեան գլխաւորի նոր պաշտօն հաստատելու մասին և որոնց մէջ ի միջի այլոց մասնացոյց էին տեսնում այն հանգամանքի վրա, որ մայիսի 22-ին Բարձրագոյն հրամանով ներքին գործոց միւնիստրի օգնականին շնորհած առանձին լիազօրութիւնը, որ տարածվում է նաև ոստիկանութեան կառավարութեան վրա, ցոյց է տալիս տեղում առկա քաղաքականութեան հակվելը դէպի բեկեցեան ընդհանրապէս և մասնաւորապէս Գովկասի համար նշանակում է բնաբնական այն սխառութիւնը, շարունակութիւնը, որը գործադրվում էր իշխան Գոլիցինի ժամանակ:

Ձեռնարկով ներքին գործոց միւնիստրի օգնականին շնորհած այն լիազօրութեան պատճառները, որի իրաւասութեան ներքոյ գտնվում է և ոստիկանութեան կառավարութիւնը և ոչ մի առանձին նշանակութիւն չը ստանով, որ այդ փաստը եղաւ ճիշդ այն ժամանակ, երբ Գովկասում ոստիկանութեան գլխաւորի պաշտօնն հիմնեցին, վերջին փաստը աւելիով «РАСЧЕТЫ» լրագրի հաղորդում է հետեւեւ փաստերը, որ իբր թէ նա հաւաքել է փոխաբայութեան կազմակերպութեան գործին շատ մասնաւորութիւն ունեցող մէկեր:

Գովկասում ընդհանուր և քաղաքական ոստիկանութեան կազմակերպութեան հարցը վստույց է կազմում Փոխարքայի առանձին հոգաւորութեան նիւթը, որ շատ լաւ գիտակցում է այդ հիմնարկութիւնների դեֆեկտը իր կառավարութեան յանձնված երկրի համար: Հէնց դրա համար էլ Փոխարքան վերջով ված երկրի խաղաղութեան գործը իր վրա վերցնելով, ջիւղ գնալով թիւն յայտնեց ամեն միջոցները զիմելու վերջոյնէս հիմնարկութիւններ կանոնաւորելու և նրանց գործունէութիւնը խիստ օրինաւորութեան հողի վրա միացնելու, առաջնորդելով այն հիմնական մտքով, որ Գովկասի վարչական իշխանութիւնների ոչ կազմակերպված և թոյլ լինելը,

ներով: Սաւաթ, տգէտ ժամանակները ստեղծեցին և առաջիններ, լիզուսներ այդ անաւոր աւերակների մասին: Նրանք ապրեցին դարեր, ապագաներով ժողովրդի մէջ նախապաշարված մտքի երկիւղը, անհաստատութիւնը, մինչև որ ահա գիտութիւնը եկաւ իր պայծառ լապտերով իրականութիւն որոնելու աւերակներին մէջ:

Նա պարպում է, նա պատռում է տեսնելները: Բանդիւմ է արդեօք:

Ո՛հ, նա տեսնող ոյժ է, նա շինարար ոյժ է: Չարմանալի բան: Այդպէս է հասկանում պ. Մառի աշխատութիւնները և այն ազդեցությունը, որ ապրում է Անիի շուրջը: Զօգ իշխանութիւնը մի երկրի ընդեր, խոսելով պ. Մառի մասին, ասում էր ինձ. «Դա այն աղան է, որ շինում է Անին»: Եւ երբ ես, կամենալով ստուգել թէ արդեօք գիտակցութիւն է նա գործածում այդ շինումն է» խօսքը, ասացի նրան: «Ո՛րտեղից է շինում, նա քանդում է», երկրին նայեց ինձ զօրմացած, տարակուսանքով, կարծեմ լուռ մեղմում էր իմ այդ միտքը:

Անիի աշխատողները շատ է ունեցել: Բայց պրոֆէսոր Մառ դրանց մէջ բոլորովին առանձնակի, ամենից շատ աչքի ընկնող տեղ էր տեսնում: Նա առաջինը եղաւ, որ մտածեց շինելու: Անիի պիղուսների միջոցով: Առաջինն է նա մինչև այժմ և միակը, որ իրագործեց այդ միջոցը:

Դուք ծանր ու մտախոհ թափառում էք Անիի մէջ: Աւերակներ, աւերակներ ամեն տեղ: Ձեռք մի թիկ հող, մասնաւոր քաղաքի կենտրոնում, որ չը կրէ իր մէջ կամ իր վրա որ և է շինութեան հետքեր: Անցնում էք մեծ մեծ փոսերի մօտով, տեսնում էք ամբողջ բլուրներ, իսկ ինձ ձեռք առաջնորդում է:

որ նա մասնաւոր աչքի ընկաւ Բագուի, Օդուզէտի, Երևանի և ուրիշ տեղերի ցաւալի անցքերի ժամանակ, յաճախ պատճառ է այն կամայականութեան գործադրութեան, որի հետեւեւ Փոխարքայի ամենազինաւոր խնդիրն է կազմում: Որովհետեւ ընդհանուր և քաղաքական ոստիկանութեան այս կամ այն պաշտօնաներից և նրանց, իրանց պարտականութեան գիտակցութիւնից է կախված ընտելների խաղաղութիւնը և վերջիններիս իշխանութեան վերաբերմամբ տածած վստահութիւնը, դրա համար էլ Փոխարքան անհրաժեշտ համարեց իր խնամքին Բարձրագոյն յանձնված երկրում մի այնպիսի օրգան ստեղծել, որ յարմարութիւն տար ամբողջ երկրի ոստիկանութեան պաշտօնաների գործողութիւնները քաղաքական կոնտրոլի ենթարկելու և բացի դրանից նա միացնել է ոստիկանական բոլոր հիմնարկութիւնների գործունէութիւնը խիստ օրինաւորութեան հողի վրա: Այդ գործունէութիւնը պէտք է համապատասխան լինի Գովկասի վերաբերմամբ տեղական և ազգայնականութեան այն հիմնական սկզբունքներին, որոնց մասին Փոխարքան արդէն յայտնել է Գովկասի ազգայնականութիւնից իրեն ներկայացած գնահատան պատգամաւորութիւններին: Հէնց այդ նպատակով էլ յայտարարվել է մայիսի 22-ի օրէնսդրական ակտը, որ և հետագայէս բնակչության սկզբնաւորութեան նշան չէ, կամ թէ որ և է փոփոխութիւն Փոխարքայի վերջին շեղ հիմնական հայեացքների մէջ նրա առաջին հոգաւորութեան նիւթ կազմող հարցի վերաբերմամբ: Բարձրագոյն հրամանը իրականացնում է Փոխարքայի այն ցանկութիւնը, որ նա կամենում է իր կառավարութեան յանձնված վերջիններիս խաղաղութիւնը վերականգնել: (КАВКАЗ):

ՆԱԽԻՉԵՒՆԻ ԱՂԵՏԻ ԶՈՂՆՐԻ ՕԳՏԻՆ

Ստացանք. 1) Նոր-Բայազէտի մի խումբ օրիորդներից և երիտասարդներից հաւաքած 59 բուրձի 24 կօպ, 2) Շալաւայի հայ հասարակութիւնից, 6. Ծիրվանեանի ձեռքով հաւաքած 280 բուրձ, 3) Զարաթիւսայից տիկ. Վ. Մանվելեանի ձեռքով հաւաքած 44 բուրձ, 70

Թորամանեանի պէս մի հմուտը, կարող էր պարզ նկատել գետին երեսին փռված շինութիւնների ամբողջ սրահները: Կարգ գծաւորութիւնը: Բարձրացեց Միջնաբերդը: Նոյն մասնագէտը իր ձեռքի փայտով կը սկսէ ձեռք ցոյց տալ մի հսկայ շինութեան պարզ որոշվող յատակագիծը, քանի մեծ մեծ սենեակներ, քանի մուտքեր և անցքեր, դահլիճ, նախապաւերթ և այլն: Կային: Հարեւաւոր այնպէս, անանուն աւերակներ: Բայց նրանք կանչում են ձեռք, նրանք ասում են, որ գիտեն խօսել, որ կարող են պատմել:

Իսկ նրանց խօսքնիւր միակ միջոցը ու բրդն է, այսինքն այն ինչ անում է պ. Մառը: Թող հսկայական եռանդով աշխատեն այդ բանդող գործիչները, և մի գեղեցիկ օր Անին կը դառնայ մի հայկական Պոմպեյ: Եւ խօսնի վաղուց անցած-գնացած կենսից հաղթարաւոր վկաները, կը բացվին ապարանքներ, փողոցներ, հասարակական և պաշտօնական հիմնարկութիւններ: Եւ մեր հին կենսաբան, որ այսօր կատարեալ, անթափանցելի մի անյայտութիւն է, կը սկսէ շողալ իր անարժանութիւններով բաց հրապարակի մէջ:

Երևակայում էք այդպիսի մի գեղեցիկ օր: Եթէ մեզ այդպիսի մի բախտ առած լինի, այն ժամանակ աւելի մեծ երախտագիտութեամբ կարճաւարդի մեր սրտում, որ այդ բախտի սկիզբը դրել է պրոֆէսոր Մառ: Ես գեղեցիկ յոյսեր չունեմ մեր պատճաճանալութեան վրա և համարեա չեմ հաւատում, որ մի օր մեր ջանքերով Անին ամբողջապէս բացված կը լինի: Թող սա լինի մի ցուրտ յոռետեսութիւն, բայց նա, գոնէ ինձ համար, անհիմն չէ: Եւ, ինձ դժբախտաբար այս յոռետեսութիւնն արդարաւայ ապագայում, դարձաւ այն ա-

Կ., 4) Կաղզվանում տված Երկայայցումից զո-
յացած 100 բուրլի, 5) Բաժանումից (Կուբ-
նա) Ս. Մ. Արևմտահայերի ձեռքով հաւաքած 208
բուր. 65 Կ., 6) Բաղուրից, 3. Գաղաթախի
ձեռքով հաւաքած 50 բ. 90 Կ., 7) Ստաւրա-
պոլում մատաղի փոխարէն հաւաքած 50 բ.,
Կոր. քահ. Եսաքայեանի ձեռքով, 8) Կրասնո-
վոդսկից օր. 2. Սուլէյմանեանի ձեռքով փոխ-
վածակախաղից գոյացած 20 բուր. 35 Կ., 9)
Բաղուրից մի խումբ սերողները տված ներ-
կայացումից 10) Տաղկէնից, Գ. Նարինեանի
միջոցով 144 բուր., 11) Գեղաշեն գիւղի հա-
տարակութիւնից, Ա. Իսահակեանի միջոցով
20 բուր., 12) Կիսլովոդսկից, Ն. Երեզարեանի
ձեռքով հաւաքած 22 բ. 50 Կ., 13) Բոստովից,
հարսանեաց հանդէսին, Ա. Մարտիրոսեանի
ձեռքով հաւաքած 28 բուր., 14) Բանկի-Պրո-
միսլայի և Չուգ-Օսու-Կուլտուկի ծառայողնե-
րից հաւաքած 130 բուր., 15) Մի ոմն 1 բ.,
16) Բաղուրից, Տ. Մէլիք-Յովհաննէսեանի ձեռ-
քով հաւաքած 27 բուր., 17) Գանձակի մի
խումբ արհեստավորներից, Բ. Գալաթեանից
և Գար. քահ. Թուրանեանից ձեռքով հաւա-
քած 31 բուր., 18) Բալախանուց, Գ. Յով-
հաննէսեանի ձեռքով Դարբասի օտարական-
ներից հաւաքած 16 բուր., 19) Սապաօկից
(Բաղուր. նահ.) Ս. Երեզարեանից 2 բուր., 20)
Բաղուրից Միլով և Թախով նախահանքի ծա-
ռայողներից 28 բ. 50 Կ., 21) Մանջուրիայից,
Բ. Յովհաննէսեանի ձեռքով հաւաքած 621 բ.
50 Կ., 22) Բորչխայից, Վ. Կարինեանի և Ս.
Աղաւորեանի ձեռքով հաւաքած 14 բ., 23) Վան-
քից (Երևան) հողահանգստի ժամանակ հաւա-
քած Ար. Բաղդասարեանի և Ե. Պախանեանի
միջոցով 54 բ. 15 Կ., 24) Մարտանակի գիւ-
ղում Գ. քահ. Բաղդասարեանի ձեռքով իր
ծխականներից հաւաքած 109 բ., 25) Դաղան-
չեցի բանուր դասակարգից, խնջոյքի ժամա-
նակ, Արշ. Առաքելեանի ձեռքով հաւաքած 3
բ. 30 Կ.: Ընդամենը գումարը նախկին սառ-
ցածները հետ միասին 22009 բ. 84 Կ.:

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐՆԵՐ

Կովկասի փոխարքայի հրամայել է զննել
Նրեանի ժամանակաւոր գեներալ-նահանգա-
պետ պրինց Նապօլէօնի արամադրութեան
տակ 10,000 բուրլու մի նոր գումար էլ, որը
նախկին գումարների նման, պէտք է բաժանե-
լի Նրեանի նահանգի կարօտեալներին, առանց
սեռի, հասակի, կրօնի ու ազգութեան խտ-
րութեան:

Կովկասի Փոխարքայի գրեւոր նահանգա-
պետներին ուղղած մի շրջաբերականով յայտա-
բարում է, որ կատարված ընդունումը հաս-
տատան է, որ մի գաւառի ուսուկանական պա-
մենը, ինչ արել է պ. Մառը մինչև այսօր և
ինչ անելու է, եթէ, ի հարկէ, ներթափանցի
միջոցներ ունենայ, այսուհետեւ, շատ բաւական
է, որ նրա անունը կապված մնայ Բաղրատու-
նեաց հռչակաւոր մայրաքաղաքի անուան հետ:
Առաջին անգամ պ. Մառը պեղումների կա-
տարելը Անիում 1892 և 1893 թվականներին:
Բրիտի առաջին իսկ հարուստներից սկսեցին
նոր գիւտեր երևան գալ: Մզկիթ անունը կրող
շինութեան մօտ գտնվեց այն հասարակարգ-
ների շարունակութիւնը, որ շինել է Աշոտ
թագաւորը. պարզվեց, որ այդ պարիսպը շրջ-
նապատում էր ամբողջ Միջնաբերդը, իսկ
այժմեան պարիսպները, որոնք մեծ մասամբ
դեռ կանգուն են և պաշտպանում են Անին
արևմուտքից, հիւսիսից և արևելքից, Սմբատի
շինածներն են:

Այսուհետեւ պ. Մառը բաց արեւ երեք փոք-
րիկ եկեղեցիներ, երկուսը—Պապուրնից և
Հաւանից—Միջնաբերդի ստորոտների մօտ,
մէկը—ս. Գրիգոր—հիւսիս-արևմտեան ծայ-
րում, Աւագ դռնից ոչ այնքան հեռու: Վերջինս
նշանաւոր է նրանով, որ ներսից ամբողջապէս
զարդարված է եղել նկարված պատկերներով
ու օբյեկտներով: Իսկ առաջին երկուսը
երևան հանցին մի նշանաւոր հանգամանք—
տոմսային գերեզմանոցներ Անիում, յատուկ
կառուցած մատուռների շուրջը: Այժմ էլ կան-
գուն և գեղեցիկ եկեղեցիներից մէկը, փոքրիկ
Ապուղամբնից ս. Գրիգորը, Պահաւանի մեծ
և հռչակաւոր ճշմանների տոմսային գերեզ-
մանոցն է եղել:

Նւ այսպիսի եկեղեցիներ շատ ու շատ կան
Անիում: Պ. Թորմաճեանը ինձ անձամբ ցոյց
է տուել մի քանի տաճանակ փոքրիկ եկեղեցի-
ները պարզ հեաքերը: Նա հաշուել է հողի մէջ
խրված, աւերակ եկեղեցիները և խմացել է, որ

հալը (սարափ) պաշտօնավարութեան ժամա-
նակ դիմել է ապօրինի և անթոյլատրելի ճա-
նապարհներով փող կորզելու և ազգաբնակու-
թիւնը սարսափել մէջ պահելու միջոցին: Աչքի
առելով ունենալով այդ և ազգաբնակութեան
կողմից ոստիկանական պահակախմբերի դէմ
բարձրացրած արդարացի բողոքները, Կովկասի
Փոխարքան անհրաժեշտ է համարել ամենա-
խիստ կերպով պատուիրել ոստիկանական
պահակները բոլոր պաշտօնականներին հեռու
մնալ ազգաբնակութեան հետ կոպիտ ու կա-
մայական վարմունքից և որ և է ինքնակամ
քայլից նրա վրա ազդելու նպատակով, որով-
հետեւ դրանով ոչ մի նպատակի չէ կարելի
հասնել, այլ միայն կարելի է կատարելով
ազգաբնակութիւնը ոստիկանական սարափայի
բոլոր պաշտօնականների դէմ:

Կովկասի փոխարքայի հրամանով Բորչալուի
գաւառն ուղարկված խաղաղացման յատուկ
յանձնաժողովը, շերտաբաժնի է Թիֆլիս: Նա
յայտնում է, որ այդ գաւառը լիովին խաղաղ է:

Նախիջևանի աղէտաւորների օգտին մեղ-
նուէրներ ուղարկողներից շատերը ուշադրու-
թեամբ չը կարգաւոր նուիրատուների ցուցա-
կը, շարունակ դիմում են մեղ տրտուներով,
թէ ինչու իրանց ուղարկած նուէրները չեն
տպվում, մինչ այդ նուէրները տպված են լի-
նում: Օրինակ «Մշակի» № 124-ում (յունիսի
30-ին) տպված է, որ ստացված է 190 բուրլու
Իւ. Տէրտերեանի միջոցով հաւաքված, բայց
պարունը այժմ գրում է մեղ և հարցնում, ին-
չու ոչ մի մեղ չէ յիշված այդ գումարի ստա-
ցումը: Նոյնպէս ուսանող Ս. Տէր-Կարապետեան
ուղարկել է մեղ իր հաւաքած 50 բ., որի մա-
սին տպված է «Մշակի» նոյն 124 համարում
(յունիսի 30-ին), իսկ յուլիսի 26-ին նա նա-
մակ է գրում մեղ և յանդիմանութիւն անում,
թէ ինչու չենք յայտնում լրագրի մէջ այդ
գումարի ստացումը: Մինք ինչով ենք մեղա-
ւոր, որ պարունը ուշադրութեամբ չէ
կարդում, կամ բողոքով չէ կարդում լրա-
գրը: Իսկ եթէ նուիրատուները պահանջում
են, որ մենք բաց լրագրի մէջ յիշուց, ա-
ռանձին նամակներ ևս գրենք, դրա համար
մենք ոչ ժամանակ ունենք և ոչ միջոց: Գալով
նուիրատուների մանրամասն ցուցակին, պէտք
է կրկնենք, որ այդ ցուցակը կը տպվի ապա-
գայում:

Բարձր շրջաններում, ինչպէս լսվում է,
հարց է ծագել, որ անհրաժեշտ է իրաւունք
տալ ազգաբնակութեանը նախընտրողական
ժողովներ կազմել, որոնք նպատակ ունեն հը-
նարաւորութիւն տալ ազգաբնակութեանը ծա-
նոթանալ միմեանց հետ: Ընտրութիւններին
անելի կանոնաւոր կազմակերպութիւն տալու
համար, որպէս լսել է «Բյուք» լրագրից, պե-
տք է:

120-ից անկ են դրանք եթէ բոլորը առնա-
լին գերեզմանատեաններ չը լինեն, գոնէ մի նշա-
նաւոր մասը, անշուշտ իրանց տակ պահում են
բազմաթիւ գերեզմաններ:

Անցելին, իբրև վերին տարածանի շերտ-
աւորը բերտոտեալ, ոչինչ չէր խնայում իր
հոգու փրկութեան համարու բանականների և
եկեղեցիների միջոցով: Բաժանազորութիւնները
ապացուցանում են թէ որքան հարստութիւն-
ներ էր նա նուիրում եկեղեցիներին և վան-
քերին փրկութեան պատարագների համար:

Անդրեբեղմանական կենքը սաստիկ հո-
գածութեան տառակայ էր անցնու համար:
Հովուի եկեղեցին, Միջնաբերդի փոքրիկ եկե-
ղեցիները Ախուրեանի ձորում, ապաւոտների
վրա շինած փոքրիկ մատուռները անկարելի
է, որ ծխական հասարակաց եկեղեցիներ լի-
նեն, այնքան փոքր ու անձուկ են նրանք:
շատերը մէջ հազիւ մի 5—10 մարդ տեղաւոր-
վին, իսկ Ախուրեանի պախի կայ մի խաղա-
լիք եկեղեցի, ուր հազիւ հազ երեք հոգի կա-
րողանան կանգնել: Դրանք մեծ մասամբ,
պէտք է ենթադրել, առնալին սրբավայրեր
են եղել, գերեզմանոցներ միայն:

Դրանք որ կուրքը մեղերների պաշտամունքի
մասին է, յիշենք Մոզկուցաձորի քաղաքները,
որոնց մէջ փորված են ոչ միայն ընտանեկան
ներ, այլ և ամբողջ մատուռներ և նրանց հո-
վանու տակ, ժայռերի մէջ փորված գերեզ-
մաններում, հանգչում են մեղերները: Պ. Մա-
ռը այդ գերեզմաններից մի քանիսն էլ պեղել
է տակ և գտել է դիակներ, որոնք համարեն
անփուտ էին իրանց դադարներում, գոնէ ոս-
կորները վրա կաշի կար...

Անա որքան շատ էր մտածում անցին գե-
րեզմանի մասին...

1893-ից յետոյ պ. Մառը մօտ 10 տարի

տական խորհրդի անդամներից մէկին յանձ-
նարարված է մշակել հիմքեր նախընտրողական
ժողովները համար: Այդ հիմքերը հետեւեալներն
են. 1) Ժողովները չը պէտք է նախակար բը-
նաւորութիւն ունենան. 2) Վիճաբանութիւն-
ները պէտք է վերաբերվին միմեայն ընտրու-
թիւններին. 3) Ժողովները պէտք է տեղի ու-
նենան տեղական հասարակական հիմնարկու-
թիւնների և այդ ժողովների նախագահողների
պատասխանատուութեամբ:

Մենք ստացանք 50 բուրլի յօդուտ Նախի-
ջևանի աղէտի գոհերի, որ նուիրել են Թիֆ-
լիսի հանգուցեալ քաղաքացի Դաւիթ Մուրա-
դեանի որդիները, ի յիշատակ իրանց հօր:

Ստացանք Գր. Զալուչեանի նոր գիրքը
«Армянский вопросъ и армянскіе программы въ
Россіи» (панисламизмъ), որ նուիրված է Գր.
Զանդեանի յիշատակին: Տպված է Բոստով-Դո-
նում, գինն է 20 Կ.:

Յուլիսի 21-ին Մօսկվայի դատաստանական
պալատի 2-դ դէպարտամենտում տեղի ունե-
ցաւ մի բաւական ծաղրելի և մի և նոյն ժա-
մանակ տխուր դէպք, որից երևում է, որ պա-
լատում սովորութիւն է դարձել վճիռներ կա-
յացնել այնպիսի գործերի մասին, որոնք դեռ
չեն ընկնել: Դիմում էր մի անհայտ գործ:
Նախագահողը — դէպարտամենտի նախագահ
Գրեգորիւն—սկսեց կարգաւ վճիռ, և փոխա-
նակ այդ գործին վերաբերեալ վճիռ, կարգաց
մի վճիռ, որ վերաբերում էր կատարելապէս
ուրիշ գործի, որ դեռ չէր ընկնել:

Յուլիսի 26-ին իր պարագմունքներն սկսեց
Թիֆլիսում անցագրային կանոնադրութիւնը
վերաբնութեան հիմնարկող յանձնաժողովը,
որի նախագահն է գաղտնի խորհրդական Դ.
Վ. Միցկիվիչը: Յանձնաժողովին մասնակցում
են դասակարգային ներկայացուցիչները:

Պետերբուրգից հեռախօսով յայտնում են
«Р. С.»-ին յուլիսի 23-ին. «Այսօր Պետեր-
բուրգում համոզված ձևով խօսում են, որ
Թագաժառանգ Ծնարեկի ծննդեան օրը,
յուլիսի 30-ը, առանձին հանդիսաւորութեամբ
պէտք է տօնվի: Այդ օրը Մօսկվա են հաւաք-
վելու բոլոր մինիստրները, պետական խորհրդի
անդամները և այլ բարձրաստիճան անձինք:
Սպասվում է նոյնպէս, որ այդ օրը Մօսկվա
կը գան քաղաքային և դիմաւորային ինքնա-
վարութեան խորհրդի գործիչները և տեղական
վարչական խորհրդի պաշտօնականները: Վստահօրէն
ասում են, որ այդ օրը հրատարակվելու է
ժողովրդական ներկայացուցչութեան հրովար-
տակը»:

Պետերբուրգի մասնակցականների միջև լու-

պեղումներ չը կատարեն Անիի մէջ և չեղաւ
մէկը, որ այդ միջոցին գոնէ փորձէր շարու-
նակել նրա գործը: Անցեալ 1904-ի ամառը պ.
Մառը նորից վերսկսեց իր ընդհատած գոր-
ծունէութիւնը: Բայց ժամանակ քիչ ունէր և
մասնաւոր ներթափանց շատ չնչին միջոցներ
էին տրված նրա արամադրութեան տակ:

Այս պատճառով նա կարողացաւ միայն մի
քանի տներ բաց անել հին, Աշոտեան Անիի
սահմաններում, Մօզկուցաձորի կողմում:

Հեռանքները այնուամենայնիւ, շատ հետա-
քերական էին: Մենք այսօր աչքի առնւնք
անցել հասարակ ժողովների բնակարանների
դռնէ յատակագիծը: Տեսնում ենք միմեանց
կապ, բակեր չունեցող տներ, տեսնում ենք
նրանց միջով անցնող նեղ փողոցներ: Հասա-
լակ, նոյն իսկ խեղճ շինութիւններ են դրանք,
կառուցված քարեր ու հասարակ ցեխից, ա-
ռանց կրի: Փողոցը աւելի բարձր է տներից:
Տանից փողոց դուրս գալու համար պէտք է
եղի բարձրանալ 3—4 աստիճան ունեցող
ջութ սանդուխտներով, որոնք շինված են ուղ-
ղակի տների մէջ:

Առ այժմ անկարելի է վճել ներքնայար-
կեր են բացված տները թէ ոչ: Զէ կարելի
նոյնպէս տակ թէ պեղումները բաց են արել
մեր առջև Անիի հնագոյն շրջանների, նրա
հարստութեան և բարեաւանման ժամանակի
տները:

Դեռ 1892—1893-ի պեղումներին ժամանակ
պ. Մառը գտել էր մի բնորոշ հանգամանք: Դա
այն է, որ բացվող շինութիւնը շինված է մի
աւելի հին, հետեւաբար աւերակ շինութեան
վրա: Ասել է թէ Անին զանազան ժամանա-
կաշրջանների շերտեր ունի իր մէջ: Աւերվել
են տները, նրանց վրա կառուցվել են նորերը:
Այսպիսով հնագոյնները պիտի թաղված լինեն

րեր են պատում, որ առաջիկայում Նիժնի-
Նովգորոդում, աօնավաճառի միջոցին, տեղի է
ունենալու զանազան տեղերի մասնակցաւոր-
ների կողմից ընտրված անձների համագումար
ժողով: Համագումար ժողովը պէտք է պարզէ
մասնակցականների ընդհանուր կարիքները և
կազմէ մի ընդհանուր գեղեցադիր փոխանակ
մինչև այժմ տրված բազմաթիւ պէտքերաների:
Համագումարի գլխաւոր ուշադրութիւնը պէտք
է նուիրել հետեւալ հարցերին. հիմնել դըպ-
րոցներ, սովորեցնելով դրադիտութիւն իւրա-
քանչիւր առանձին ժողովրդին իր լեզուով,
բանալ բարեգործական ընկերութիւններ, տալ
մասնակցականներին քաղաքացիական, պետա-
կան, անձնական և կայուստական բոլոր իրա-
ւունքները: Մտադրութիւն կայ նոյնպէս կազ-
մել մի առանձին մասնակցական դրամական
ֆօնդ, որից իւրաքանչիւր մասնակցական կա-
րողանար միջոցներ ստանալ հող գնելու, ու-
սում առնելու, արհեստագիտական և առևտրա-
կան հիմնարկութիւններ բանալու համար և
այլն:

Ներքին գործերի մինիստրութիւնը պեղա-
կան հասարակութիւններին մի շարք գեղեու-
ցումներից համոզվելով, որ գիւղերում շարու-
նակվում է գործադրվել մարմնական պատիժը
թէ դատարանի վճռով և թէ վարչական կար-
գով, մի բան, որ հակառակ է 1904 թվ. օգոս-
տոսի 11-ի Ամենապատմած մանկեֆէտիստի, հար-
կաւոր է համարում շրջաբերական բացատրու-
թիւն հրատարակել, ասելով, որ մարմնական
պատիժը ոչ մի կերպ չը պէտք է գործադրվի,
թէկող յանցաւորները իրանց համար յարմար
համարելին ենթարկվել ծեծի, քան թէ տու-
գանք վճարել կամ բանտարկութեան ենթարկ-
վել: Լուրերի համեմատ, շուտով հրատարակ-
վելու է այդ մտքով մի շրջաբերական:

Կառավարիչ Սենատը բացատրեց, որ այդ
մտքովանց պահանջով բաժան ապրող կա-
նանց վերադարձնելը, եթէ կանայք չունենան
անգամ անցագրիներ, չէ նշանակում, որ ոս-
տիկանութիւնը իրաւունք ունի նրանց վրա
հակոտնութիւն ունենալ որպէս անցագրի չու-
նեցողները վրա:

Պետերբուրգի և Մօսկվայի ուսումնաւորանա-
կան շրջանների հոգաբարձուները նախագիծը
են ներկայացրել ժողովրդական լուսաւորու-
թեան մինիստրութեանը: Միջնակարգ դպրոց-
ներին կից «ճնողական խմբակներ» և «ճնող-
ների ժողովներ» կազմակերպելու մասին այս
կամ այն մանկավարժական հարցերը ընկնու
համար: Այդպիսի խմբակներ պէտք է լինեն
իւրաքանչիւր դպրոցին կից: Մտադրութիւն
կայ այդ բանը մտցնել ներկայ ուսումնական
տարվայ սկզբից:

Աւելի խոր, իսկ մանկից վերև գտնվողները,
նրանք, որ բացված են այժմ, Անիի կենտրոն
վերջին շրջանի տներն են, այսինքն այն ժա-
մանակների, երբ մի ժամանակ փարթամ մայ-
րաքաղաքը ընկած էր աղբաւ թշուառ...

Մի և նոյն պատկերը տարին են և այս
տարվայ պեղումները: Դրանց բուն նպատակը
եղել է եկեղեցին, բայց ոչ. Մառը նրա մօտ
բաց է արել և մի շարք տներ: Շինութեան
նոյն ձևը, նոյն աղբաւորութիւնը, նոյն անձկու-
թիւնը: Փողոցների մէջ դուրս են եկել հորեր,
արդեօք հասցաւորակների հորեր չեն: Աչքի է
ընկնում Թոմիսի երկու աստուծութիւնը: Յաճախ
երկու թոմիս մի սենեակում, կայ և մի սե-
նեակ, ուր չորս թոմիս կայ: Սակայն մեղ չը
պիտի դարձան այդ առատութիւնը: Թոմիսը
հացի համար այժմ էլ շատ տեղերում միայն
հաց թխելու տեղ չէ, այլ և վառուման: Էջ-
միսնայն Զուարթնոց եկեղեցու կողքին բաց
են արված մի մեծ և գեղեցիկապէս ապրանքի
սենեակները, կարծում են թէ կաթողիկոսա-
բան է եղել: Եւ անա այդ ապարանքի մի սե-
նեակում նոյնպէս թոմիս կայ: Պարզ է որ դա
տաքացնելու համար էր:

Աւելի բարեկեցիկ հարուստ, իշխող անցու-
տան մասին առ այժմ հասկացողութիւն չու-
նենք, եթէ չը հաշուենք պալատ անուանվող
մեծ շինութիւնը Մօզկուցաձորի վրա: Պէտք է
պեղումներ կատարել քաղաքի կենտրոնում,
Մայր եկեղեցու, Ս. Փրկչի և Առաքելոց եկե-
ղեցու շրջաններում: Այդտեղ անհ կարելի է
սպասել որ երևան կը գան մեծ ու նշանաւոր
շինութիւններ:

Պ. Մառի ամբողջ ուշադրութիւնը այս տա-
րի գրաւած է եղել Գաղիկի շինած եկեղեցին:
Տեսնենք թէ ինչ է դա:

Ներքին գործերի մինիստրի ամենապատշաճ կերպով հիման վրա, թագաւոր Կայսրը ամենաողորմածաբար բարեհաճել է փոխել 1897 թվի հոկտեմբերի 30-ի Բարձրագոյն հրամանը, որով արգելւում էր հայ-լուսաւորչական վարդապետ Վահան Տէր-Գրիգորեանին բնակիչ Գովկասի սահմաններում և մայրաքաղաքներում:

«С. Ог.» լրագիրը հաղորդում է, որ Վարդապետ Գրիգորեանը հարգաւորել է սասակացնել տեղական լրագիրներին և ցենզուրին:

Մեզ խնդրում են հաղորդել, որ «Մշակի» № 143-ում տպւած 136 ր. 15 կ. նուէրները յօդուտ Նախիկեանի աղէտաւորներին հաւաքած են Բալխանում, Մ. Ստեփանեանի միջոցով ռուսական ընկերութեան «Նեֆտ» Ֆիրմայի (նախկին Յ. Գ. Թումանեան և ընկ.) արհեստաւորներից և ծառայողներից:

«Наша Жизнь.» լրագիրը հաղորդում է, որ վերջին օրերս Պետերբուրգ է ժամանելու իշխան Սվետոպոլկով Սերգեյի: Ասում են, որ նրան հրաւիրել են մասնակցելու Պետերբուրգում տեղի ունեցող խորհրդակցութիւններին:

«Сынъ-Отечества» լրագիրը հաղորդում է, որ արտասահմանեան լրագիրները տպել են ընտրողական նախագիծը, որն արդէն հաւանութիւն է գտել մինիստրների խորհրդում:

Մեզ հաղորդում են, որ Շուշում գործադուլ են արել կոշիկագործների քարգանները և աշակերտները: Ապագաներ է ստացել գլխաւոր վարդապետներից մէկը «Արուսի դային» ու քանի որ ընդհանրապէս իրենց կապիտալիստներ, որոնք յամանել են և գիծադրել այդ գործադուլին:

Մայրաքաղաքի թերթերը հաղորդում են, որ լուրերի համաձայն՝ հրէաների մասնակցութեան հարցը քաղաքային ինքնավարութիւններին մէջ մտնում է դրական մտքով:

Ժողովրդական լուսաւորութեան մինիստրութիւնը, չէ նայելով Պետերբուրգի դպրոցական շրջանի հոգաբարձուի միջնորդութեանը, հնաբար չէ գտել թղթաւորի «Наша-Жизнь» լրագրի խմբագիր պրոֆեսոր Լ. Վ. Սոսկոլուն շարունակել իր պրոֆեսորական պաշտօնը: Նա քաղաքատնտեսութեան դասատու է Պետերբուրգի համալսարանում, անտառային կինտիտուտում և անդամ է Ֆինանսների մինիստրի կրթական խորհրդի: Այս տարի պրոֆեսոր Սոսկոլուն ամենից իր պրոֆեսորական գործունէութեան 25 ամեակը, որից յետոյ նոյն պաշտօնը շարունակելու համար պէտք է լինի մինիստրի համաձայնութիւնը: Մինիստրը գտնում է, որ «Н. Жизнь»-ի խմբագիրը չէ կարող միաժամանակ վարել պրոֆեսորի և խմբագրի պաշտօնը:

Ներկայումս ըրոր հաշտաբար դատաւորները ստացել են Կառավարիչ Սենատի շրջաբերականով ուղարկ, որը հրամանագրում է. 1) բանալ նիստերը անպատճառ նշանակւած ժամերին, 2) նշանակել մի ժամկայ համար այնքան գործեր, որքան այդ ժամկայ ընթացքում կարելի է ընել: 2) պատասխանատուներին և վկաններին կանչելու ժամերը այնպէս կարգադրել, որպէս զի ոչ ոք ժամանակ չը կորցնէ և նշանակւած ժամը լրանալուց յետոյ ամեն մարդ կարողանայ հեռանալ դատարանի դահլիճից: Կառավարիչ Սենատի շրջաբերականն ուղարկւած ասում է, որ դատար կենթարկվին այն հաշտաբար դատաւորները, որոնք նշանակւած ժամանակին չեն սկսի գործերի ընթացքը:

Ղարապաղի հաղորդում են, որ Աղամեանցի կառավարիչը վարձել է յուլիսի 24-ին 5 հոգի մանկեղանային մշակներ: Հետեւեալ օրը այդ մշակները յարձակվել են կառավարիչի կառավարիչ Գրիգոր Ունաւորեանի վրա և խանդավառով կտոր կտոր են արել նրան: Չարագործները յայտնակել են երկու հրացան, զանազան իրերէններ և փախել են:

Յուլիսի 13-ին Գանձակում ասլանդուղեան գնդի 4-րդ վաշտի զինուոր Դաւիթ Հայրապետեանը փախչում է ծառայութիւնից, հետո տանելով իր պետական հրացանը և մի քանի փամփուշաներ: Վաշտի հրամանատար կապիտան Մատուրեանն անմիջապէս միջոցներ է ձեռք առնում գտնելու փախստականին: Ութ

զինուոր հետը միասին որոնելու ուղարկված եֆէրէյտէր Աւետեանը, գիտնալով, որ փախածը յաճախ լինում էր Սալաթեան եղբայրների տանը, գնում է այն տեղ և հարցնում: Բայց պատասխան ստանալով, որ նա այնտեղ չէ, Աւետեանը ականջ է դնում տան տակին գտնված մասանի դռնից և թաղում է դուռը: Այդ ժամանակ ներսից լսվում է հրացանի պայթիւն: Աւետեանը զինուորներին թողնում է դռնի առաջ իբր պահպան, իսկ ինքը վազում է կապիտանին իմաց տալու: Կապիտանն Մատուրեանը առնում է հետը կէս վաշտ զինված զինուորներ և գալիս շրջապատում է տունը, խուզարկում և գտնում է տան շուրջը 8 հատ լցված ուռնիք և մի Մատուրեան հրացան ու 55 փամփուշտ: Ձինուորները կտորում են ներքնայարկի դուռը, ներս մտնում. այնտեղ գտնում են զինուոր Հայրապետեանի արիւն-թաթարի դիակը և ժողովի պետական հրացանն առանց սուրճի: Դալիս է դատական իշխանութիւնը, խուզարկութիւնը շարունակում և տանը գտնում են կրկին 4 հատ պատռաստի ուռնիք, գտնել մէջ թաղված, մի քանի հատ դեռ անպատռաստ և բազմաթիւ նամակներ ու թղթեր հակակառավարական բովանդակութեամբ: Թէ կապիտան Մատուրեանը և թէ եֆէրէյտէր Աւետեանը արժանանում են Փոխ-խաբայի շնորհաւարութեանը, իսկ Աւետեանը ստանում է նաև 25 րուբլի նուէր և ունեւէր-օֆիցերի աստիճան: (KABE.)

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՔՐԻՍՏՈՍ ԱՍՊԱՏԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

I

Մարմատ, յուլիսի 9-ին
Ջաֆար աղայի 6 հետեւորդներից 4-ը աղաւթեցին և իրանց տեղը հասան *): Սրանք թէ թաւրիգում և թէ ճանապարհի ընթացքում իրանց հետամտողներին հետ հերոսաբար կռիւ տալով՝ շատերի սանիով մինչև 60 հոգի պարսիկ են սպանել. եթէ ճիշդ է, ուրեմն Ջաֆար աղայի սպանելը էժան չը նստեց կառավարութեան, եթէ սրանով հնար լինի վերջացած համարել ամեն ինչ: Ջաֆար-աղայի սպանութեան խնդիրն հեղափոխից առհասարակ թուրքերի տրամադրութիւնը ի նըպաստ հայերի: Այժմ, Մարմատի դաշտի ժողովրդի, աղի թուրքերի մէջ մեծ իրարանցում է տիրում երկիւղ են անոմ ըտրդերի կողմից յարձակում կրելու: Ժողովուրդը գիշեր-ցերեկ պատրաստ վիճակի մէջ է պահում իրան պաշտպանվելու ըրդերի յարձակումներից, որը օրէցօր, ժամ առ ժամ սպաւում է: Գուրգերի կողմից լինելիք արշաւանքներին դիմադրելու նպատակով Թաւրիգի պաշտօնապէս տեղիկացրվեց այստեղ, որ պատրաստութիւններ տեսնվին զօրք ընդունելու: Կենտրոնացնելով Դիլիսիանի թուրք առաջաւոր մարդիկ հեռագրեցին Թաւրիգ և խնդրեցին, որ սաւր-բազ չուղարկեն Մարմատ, առարկելով որ սաւր-բազն իրան լաւ պահել չը կարողանալուց, նրա սովորական վատ ընթացքից (չէպէս աղգաբնակութեան սեփականութիւնը) բարդութիւններ կարող են առաջ գալ և, փոխանակ սար-բազ ուղարկելով ըտրդերից պաշտպանելու ժողովրդեան՝ հարկաւոր քանակութեամբ հրադէն մատակարարվել ինչպէս պարսիկ ժողովրդի, նոյնպէս և հայերին, որոնք պիտի կարողանան եղել միասին պաշտպանել զաւառը ըրդերի աւերածութիւններից:

Դիլիսիանցիների խմբած հեռագրին գրեթէ համըմատ մի խնդր-հեռագիր տուել են և հին քաղաքացի թուրքերը: Վերջիններս՝ Նիկամ-ու-Մալթանէն բարեհաճել է պատասխանել: Ատրպատականի նահանգապետի ընդարձակ պատասխանի առաջին մասը մի մեղմ յանդիմանութիւն է հին-քաղաքացիներին, որոնք անգիտանում են թէ սարքադին ուղարկողը նրանց անգլուխ չի ուղարկում և այլն, թէ անպայման մի-մի ֆովը պիտի ուղարկվեն Սոյ, Մարմատ և Ուրմի: Իսկ գալով խնդրված գէշքը տալուն Նիկամ-ու-Մալթանէն պատասխանել է թէ դուք եղաւ էք ձեր սեփական գէշքը՝ հրացանը ունենալ և, աւելացրել է թէ ձեր հպատակութիւնը մի օրհնութիւն է, որից օգտվելու չը պէտք է ծուլանալ:

Դիլիսիանցիների հեռագրի պատասխանը մեզ անծանօթ է:

Մի շաբաթից ի վեր տեղեֆօնի գործիչներ է տարվել հին-քաղաքը, որ վերջինս Դիլիսիանի հետ տեղեֆօնով կապեն. ներկայ տագնապալի պարագային նրանից օգտվելու նպատակով: Փակագծի մէջ կանանք, որ հին քաղաքում:

*) Սովորելներն այժմ Սմբէկ դիւղումն են տեղաւորված՝ առական հողի վրա:

ղաքացի թուրքերն եղան առաջին արգաչի (գանգատաւոր) Ջաֆար աղայի դէմ, հետեւապէս կասկածվում է, որ ըրդերի կողմից վերջինս զուգործեան թոյնը առաջին անգամ պիտի թափվի հին քաղաքացիներին վրա:

Երէկ այստեղ մի հեռագրաւոր եղաւ, որպէս թէ Ուրմիում հրէաներին ջարդ են տուած, բարեբաղդաբար կառավարութիւնը շուտով առաջն առնելու շտապել է: Դէպքի պատճառը, մանրամասնութիւնները, զոհերի թիւը յայտնի չէ այստեղ առ այժմ:

Իրերի այս կրիտիքական դրութեան մէջ, ինչ անուն տալ այն մի քանի մարդկանց, որոնք իրանց գալթակցեցեցին գործից չեն ուղարկւած ձեռնթափ լինել (գտնէ ժամանակաւորապէս)՝ չեն ուղարկւած լսել շատերի տուած բարձր խորհրդի. ես անհարկում եմ Դիլիսիանի այն 2-3 խմբից վաճառող հայերին, որոնց դէմ վերջերս ֆանատիկները շատ են լարվել և չեն ուղարկւած, որ մուսուլմաններին խմբից տրվի, կրկնում եմ ինչ անուն տալ այդ մարդկանց...

Թուրքափայտատանցի նոր-նոր գաղթականներ են գալիս Կովկաս անցնելու, բայց որոնք Սրանց մէջ կան Վանի հայ-գերմանական և Բաշ-կալէի «Գ. Ջանդեան» որբանոցի որբերից թուով մի երկու տասնեակ: Առաջիններն իրանց ազատ ցանկութեամբ և որբանոցի անօրինութեան կարգադրութեամբ մի փոքր ճանապարհածախսով իրանց որ և է մի պանդուխտ հիւանդ աղգականի մօտ են ուղարկւած գնալ, աշխատելու, մարդ դառնալու համար: Այս անփորձ, միամիտ, թշուառադէմ որբերը տեսնողի վրա մի ճնշող տպաւորութիւն են գործում. տեղահան եղած, թաւառած ըոյսերի նման: Իրանց խնամող միտօնէից իւրաքանչիւրը մի-մի փոքրիկ աւետարան են ստացել, որպէս յիշատակ և որպէս ուղեցոյց բազմաթիւր աշխարհից անփորձ կերպով դուրս գալու համար: Աւելի դժբաղդ են «Գ. Ջանդեան» որբանոցի որբերը: Ասում են, որ այդ որբանոցը բոլորովին փակված է այժմ, միջոցներ սպաւում լինելու պատճառով:

Մարմատի ժողովուրդը այժմ մի կողմից շատ ուրախ է: Այս ուրախութեան պատճառը ցորենի բերքը 5-4 թուամասով գնել կարելի լինելն է:

II

Մարմատ, յուլիսի 11-ին
Ենթադրութիւնները իրականանում են՝ ըրդերի կողմից թաւան սպանութիւնները սկսվեց...

Երէկ, յուլիսի 10-ին, Շէրիֆ բեգի մարդիկ ավերիւններ են միացած, մօտ 200 ձիաւորներից բաղկացած սպառազանքով օր ցերեկով Մալթ-բանդ և Շաքար-հաչի թերթականի գիւղերից աւաւոր-ոչխար մօտ 500 գլուխ՝ ընցին տարան, «հարա» կանչելու փորձ անող 4 թուրքի սպանելով մէկ տեղ: Սպանված է և մի թուրք Բեհ-դաւ, որ Մարմատից դէպի Սոյ էր գնում: Կան և մի քանի վերաւորներ թուրքերից, իսկ ըտրդերից ոչ մէկը, սպանված կամ վերաւորված չէ:

Թաւան յետ դարձնելու նպատակով տեղական ձիաւոր զօրք անուանվածների հետ միացան կամաւոր և շատ ականաղ կուղ ձիաւորները, որոնք Սար-հատ-տար Մուսաֆա-աղայի փոքրաթիւ ըրդերի հետ մօտ 300 հաշուով էին և, երէկ կէսօրվանից մինչև այսօր կէսօրին (այս տողերը գրելիս) ոչինչ չը կարողացան անել թաւան յետ դարձնելու գացողները: Գտնէ մի փոքր բան էլ յետ դարձնելու չէ տղովի: 24 ժամկայ ընթացքում, երկու կողմից, որպէս թէ 6-7000 փամփուշտ է վառվել, բայց այս կամ այն կողմից անձի կորուստ չէ եղել: Կոն տեղի է ունեցել իրարից մեծ հեռաւորութեան վրա. աւազակներին հետևողները ըրդերի վրա յանդուգն գրոհ տալուց խոյս են տուել և արդէն կամաց-կամաց յետ են դառնում տեղները...

Յովհ.

ԱՐՏԱՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—Լոնդոնից հեռագրում են «P. C.»-ին յուլիսի 23-ից. «Բրիտանական կառավարութիւնը Եւրոպայի կերպով պատրաստութիւններ է տեսնում արևելեան հարցի վերաբերմամբ: Ասում են, որ եթէ խաղաղութիւն չը կնքվի, արևելեան հարցն առաջ կը ըզվի, որպէս զի Ռուսաստանի համար դժուարութիւնները բազմապիսի են:

Վիեննայից հեռագրում են «P. C.»-ին, յուլիսի 22-ից. «Գ. Պոլսից հաղորդում են, որ Յէյդի վաշան երկու նոր յաղթութիւններ է տարել առնաւորաւոր կամ ալբանացիների դէմ: Յմայից հաղորդում են, որ թուրքերը զբաղեցրել կարևոր ուղղական դիրքեր: Վերջին պարտութիւններն իբր թէ Եպատմաների

մէջ լքում և յուսահատութիւն են առաջացրել:»
Թիւրիսի «Fr. Zeitung» լրագիրը տեղեկացն է, որ յունական մինիստր-նախագահ Րալին հետեւալ յայտարարութիւնն է արել կրէտական հարցի առթիւ: «Յունական կառավարութիւնը մտադիր է խուսափել այն ամենից, ինչ որ կարող է նրան դնել հակադրութեան մէջ մեծ պետութիւնների հետ. բայց միաժամանակ նա համարում է իրան պարտաւորված յայտնելու, որ իբրեւ ներկայ դրութեան մէջ Կրէտեան կարգը կարելի է վերադարձնել միայն այն ժամանակ, երբ պետութիւններն այդ պարտաւորութիւնը կը յանձնեն Յունաստանին:

«ՄՇԱԿԻ» ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐԸ

ՌՈՒՍԱՑ ԳՈՐԾԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԻՑ

27 յուլիսի

10-ի-07, 27 յուլիսի: «Դիլի-Տեղեկագիր» յատուկ թղթակիցը, որ ուղեկցում էր Վիտաէին, հեռագրում է Նիւ-Կիստից, ունենալով յարմարութիւն վճարական և անպաշտօն կերպով յայտնելու խաղաղութեան պայմանները վերաբերմամբ ունենալի դիտաւորութեան մասին, որ Ռուսաստանը երբեք չի համաձայնի իր երկրի թէկուզ մի սանտիմետրը զիջելու: Ռուսները մինչև պատերազմը ունեցած երկիրները կը պատկանեն էլի ուսուներին և խաղաղութեան բանակցութիւններից յետոյ: Մախալինը կը մնայ Ռուսաստանին: Եթէ Եւպոնիան յայտնի, որ Մախալինը ներկայումս պատկանում է իրան, այն ժամանակ Ռուսաստանը կը պատասխանի, որ Եւպոնիան մի քանի տարիների ընթացքում գուցէ կարողանայ Մախալինը պահել իր ձեռքում, բայց Ռուսաստանը առաջիկայ նման այդ կղզին էլի իր սեփականութիւնը կը համարի և հնարաւոր դէպքում կը փորձի կրկին նուաճել նրան: Փողային վարձատրութիւն տալը մի և նոյն է, թէ Ռուսաստանը խոստանում է, որ ինքը յաղթված է, իսկ այդպիսի խոստովանութիւն երբեք չի լինի:

ՊՐՏՄՈՒՄՈՒՏ, 27 յուլիսի: Ռուսաց գլխաւոր լրագրի հասարակ վերաբերմունքը նրան չափազանց ժողովրդական է դարձնում: Վիտաէին խնդրել է իրան ծանօթացնել շատ մարդկանց հետ և հիւրանոցում ճաշում է միւս հիւրերի հետ: Եթէ նրա լրագրութիւնը չափազանց համարվի, եւպոնացիները այսօր կը յայտնեն իրանց պայմանները: Վիտաէին իսկոյն այդ պայմանները կը հեռագրի իր թագաւոր Կայսրին, որը և կը մտնի հարցը:

ՀՈՄ, 27 յուլիսի: Եւպոնական դեսպանութեան կցորդը յայտնել է, որ եւպոնական դեսպանատնի մեծ յոյսեր է դնում Պորտսմութեան կոնֆերանսի վրա: Եթէ, սպասածին հակառակ, լրագրիները չը հասնեն խաղաղ համաձայնութեան, Եւպոնիան կը մտնի նաւատորմ ուղարկել Բալթիկ ծովը: Բաղաքական շրջաններում այդ յայտարարութիւնները համարվում են պարծենկոտ, որ ի նկատի ունեն Ռուսաց հասարակական կարծիքը վրա տպաւորութիւն թողնելու և հեշտացնել խաղաղութեան հաստատվելը:

10-ի-07, 27 յուլիսի: «Նիւ-Եւրոպ-Ուորլդ»-ի թղթակիցը հաղորդում է Պորտսմութից, որ խաղաղութիւն կնքելու յոյսը երբեք այնքան զօրեղ չէ եղել, ինչպէս այժմ: Երկու հակառակորդների պետամբիւրմը աւելի մակերևոյթային է, հաւանօրէն Եւպոնիան և Ռուսաստանը ցանկանում են դաշնադրութիւնը հէնց այստեղ ստորագրել: Հաւաստի են համարում այն լուրը, որ կը փոխարինվին եւպոնական պատերազմական ծախքերը և առանց այն բանի, որ Ռուսաստանը անմիջապէս վարձատրութիւն տալ Եւպոնիային:

ՊՐՏՄՈՒՄՈՒՏ, 26 յուլիսի: Ռուսաց և եւպոնական պատգամաւորները միասին ճաշեցին և յետոյ նստեցին կառք. առաջին կառքում տեղաւորվեցին Վիտաէին և Ռոզէնը, իսկ երկրորդում Կոմուրան և Տակախիման, ամերիկացիները նրանց դէմ ու դէմ տեղեր բռնեցին, ոստիկանութիւնը կանգնած էր շարքով, այնտեղ խնդրված էր բուռն ամբողջ, որ ողնուռն և եւ պատգամաւորներին աղաղակներով և կեցցէներով: Ողնոյնները գլխաւորապէս վերաբերում էին Վիտաէին:

Նիւ-ԵՈՒՄ, 27 յուլիսի: Նախագահ Բուդ-վէլտի հետ ունեցած խօսակցութեան ժամանակ եւպոնական ֆինանսական գործակալ Կանկոն յայտնեց, որ Եւպոնիայի ֆինանսական դրութիւնը ներկայումս գերազանց է և բացի զրանից նախագահին շնորհակալութիւն արեց համալրանքի այն զգացմունքների համար, որ Միացեալ-Նահանգները տաժում են Եւպոնիայի վերաբերմամբ: Վաղը Կոմուրան կը ներկայացնի եւպոնական պահանջ:

